

Az a szén-atóm, mely Nagy Sándor macedoniai király testének alkotó része volt, vagy a nagy Sokrates, Plató, Homeros agyának elemét képezte, hányszor tehette meg ezen néhány század alatt körútját növényből állatba, állatból növénybe! — Hányszor fordult már meg s ki tudja kiknek vagy miknek testében az a szén-atóm, melyet e pilanatban kilehelünk! Ki tudná megmondani.

S ha az ember, vagy állat, vagy akár növény meghal, elkorhadó teste ismét azzá lesz, a miből származott, s oda tér vissza ismét a honnan vétetett, a levegőbe, hogy a növények ismét elvonják belőle.

Soká, igen soká lehetne még folytatni e reflexiókat, de azt hiszem, hogy az elmondottak után a reflexiókat bátran tisztelt hallgatóim képzelő tehetségére bízhatom. KOSUTÁNY TAMÁS.

A HONI MADÁRTAN TÖRTÉNETÉBŐL.

III.

— A madártan kifejlődése a Kir. Magy. Természettudományi Társulat alapításától napjainkig, azaz 1841-től 1888-ig. —

A negyvenes évek reformmozgalmai nemzetünk szellemi életében is nyomatokat hagytak. A szabadságharcz első gyümölcse, a sajtószabadság, a szellemi művelődésnek, a tudományok és irodalom virágzásának biztosított tért. A tudományos akadémia, mely eddig inkább csak honosított, most a tudományok fejlesztése és terjesztése ügyében is többet tehetett. Ösztönző példája jelentékeny társulatokat teremtett a közép-pontban, majd e kor második felében a vidéken is, s a természettudományok ápolása e szakegyesületekben örvendtes fejlődésnek indult. A madártan is megtalálta terét, nemkülönben támogató segélyforrásait és közönségét. A gyűjtés, mely eddig csak keletkezési stádiumában volt, szélesebb alapon indult; napról napra többen kezdtek madarakat helyesen kitémni és rendszeresen felállítani. Jó példával jártak elől a tudományos társulatok, melyeknek majd mindegyike ornithológiai gyűjteményt is szerzett; de meg az iskolák és uradalmak is, melyek gyűjteményei nemcsak

egy-egy vidékek faunájának képét tükröztették híven elénk, hanem példányaik az országban előforduló madarakra vonatkozó adatokat hitelesítették s a fajok földrajzi elterjedéséről felvilágosítást nyújtottak.

A társulatok szakközlönyei, tudományos folyóiratok, iskolai értesítők, vidékek és városok monografiái fejlesztették az enumerációs és adatgyűjtő irodalmat, főleg azon hatalmas lendület után, melyet B r e h m L a j o s és N a u m a n n munkái adtak hazánk madárbúvárai munkásságának; azonfelül a mindinkább szaporodó heti- és napilapok is elő kezdték mozdítani az ornithológia népszerűsítését. Nem hagyhatjuk említés nélkül, hogy a németeken kívül az angolok is több becses munkával gazdagították ornisunk ismeretét, s újabb időben Rezső trónörökös ő fensége is kiváló szeretettel foglalkozván a madártannal, az 1876-ban Bécsben alakult Ornithológiai Társulat védnökségét elfogadta s 1882-ben a madarak vándorlásának és egyéb biológiai jelen-

ségeinek megfigyelése céljából életet adott a »Megfigyelő állomásoknak Ausztria-Magyarország számára«, mely vállalat munkásai közé hazánkból is többen csatlakoztak. A gyűjtött tapasztalatok kezdetben a nevezett társulat közlönyében jelentek meg, 1884-től fogva pedig, mely évben, ugyancsak trónörökösünk kezdeményezésére összeült Bécsben az első nemzetközi ornithológiai kongresszus nálunk szervezett megfigyelő állomások mintájára az egész világon ily célú észlelő helyek alakultak, a nemzetközi ornithológiai választmánytól kiadott »Ornis« folyóiratban látnak évenként napvilágot.

Szorosan vett honi madártaunk virágzása elé azonban egy nevezetes akadály gördült, mely részben oka, hogy manapság sem bírnak oly összegezni, általános érdekű munkákat, mint a többi művelt országok, azaz hogy még nincs egyetlen egy oly teljes egészünk, mely összes honi madaraink ismeretét magában foglalná, nincs oly könyvünk, melyből madarainkat magyarul határozhatnánk meg — nincsen magyar ornithológiánk. Ez a nagy akadály, az elmaradottság egyéb okain kívül az *ornithológiai magyar műnyelv teljes hiányában* keresendő. A sok viszontagságon és megpróbáltatáson átment nemzet nyelve idők folyamán elveszté azt a kevés szókinccset, a mi madarainkkal összefüggésben e tekintetben a használat útján termelt. Az eredeti kifejezések, melyek a népkán fakadnak és épen azért nemzetiek, figyelemre nem lőnek méltatva s Földi nemcsak hogy követőket nem, hanem épen ellenlábosokat kapott Vajdában, Bugátban, Reisingerben és Hanákban, kik rosszhangzású magyartalan műkifejezéseket faragtak, a helyett, hogy a nemzet szelleméből kifolyólag egyedül helyes úton haladtak volna. A meglevők ekként feledésbe mentek s a rosszak belerántatva az iskolákba és a tudományba, közkeletűvé váltak. Csak Petényi haladt a jó úton; kora azonban, fájdalom, nem érté meg. Manapság a tévedést beláttuk

s Herman Ottó, Lakatos Károly és Lovassy Sándor figyelve az egyedül helyes irányra, a műnyelvet ornithológiánkban is szabatossá, magyarosabbá igyekeztek tenni.

Az első mozzanat, mely természet-tudományunk terén e korban jelentkezik s az e szakba vágó tudományok fejlődésére fontos hatással volt, az 1841-ben Bugát Pál alapította Kir. Magy. Természet-tudományi Társulat s a Bene Ferencz létesítette magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései. Az első a főváros területén szakülések, kiadványok és közlöny útján működött, a másik pedig üléseit évenként az ország más és más vidékén tartva, tudományunk általános megkedveltetése érdekében sokat tett. Mindkét társulat működésében kiváló szerepet játszott és a madártant képviselte Petényi Sal. János; az első, ki valóban szakszerűen foglalkozott hazánkban a madártannal, ki nemcsak meggyökerezését, hanem gyors virágzásra is segíté honi madártaunkat. Ő teremtetett nálunk a madaraknak barátokat, ő fordítá természetbúváraink figyelmét a zoológia ez érdekes részére; ő valódi atyja ornithológiánkknak. Emlékénél fájdalmas érzetek merülnek fel szívünkben, mert végig kísérve élete folyamát és működését, eszünkbe jut: mennyit küzdött és fáradozott nemcsak elismerés nélkül, hanem részben hiába is.* Az ország gerinczes faunájának megírása, mely, töretlen úton haladva, a rövid élet minden percét kikéri magának, mely kitartást, szorgalmas járás-keletést, éles megfigyelést és fürkészést kíván, volt Petényi törekvése; gyűjtés, adatszerzés, kutatás és vizsgálódás hazánk különféle részein a madarak s minden e tárgyba vágó körülmény után — volt Petényi élete; hivatásának fel fogása és feladatának lelkes, fáradhatatlan teljesítése — volt jelleme. Nem muló siker, állandó beccsel bíró

* Életrajzát és működésének terjedesebb ismertetését l. Kubinyi Ferencz: Petényi Sal. János életrajza és hátrahagyott munkái. I. füzet 1864.

munka után törekedett; gyűjteménye, adatai, megfigyelései, összeköttetései a külföldi és naponként szaporodó honi ornithológusainkkal, lelkiismeretessége és képzettsége készülődő nagy művének tartós értéket biztosítottak volna, de nem végezhette be a mit akart. Hivatalbeli elfoglaltsága és épen az úttörői munka követelte pontosság annyi időt elvont tőle, hogy adatait rövid élete alatt egészbe nem önthette. 1855. október 5-ikén örökre behúnyta szemét; kész, de rendezetlen adatokat hagyott kiadásra a tud. akadémiának. Buvárkodásainak eredménye számos, honunkban addig ismeretlen madárfaj felfedezése, mint az *Anthus cervinus*, *Motacilla campestris*, *Muscicapa parva*, *Erythropus vespertinus*, *Totanus stagnatilis*, *Glareola torquata*, melyeknek fészket és tojásait is megszerezte, *Glareola melanoptera*, *Mergus serrator*, *Sterna leucoptera* és *leucopareja* stb. Irodalmi működése szintén párhuzamot tartott buvárkodásaival; a gerinczesekre vonatkozó munkái közül ornithológiánkat érdeklők: »Értekezés a madártan születése, serdülése és növekedése felől Magyarországon«, »A honi madártan új gyarapodásáról és annak némely sikeres eszközeiről«, »Erdély állattani tekintetben«, »Az apró legyészről«, »A sólyomról és sólymászatról«, »A kakukról mint a természetnek csodálatos külön-czéről«, »A pirókokról általán és a budai Istenhegyen fogott rózsás pirókról különösen«.

Ennyi csak, a mi Petényi életében irodalmi munkásságát hirdette. Halála után is csak kevés jelent meg, mert kegyetlen az a sors, melyben kéziratai, életének fáradtságosan gyűjtött gyümölcsei részesültek. A ládát, melyben azok lepecsételve, elhelyezve voltak, az akademia megőrzés végett Kubinyira bízta további rendelkezésig. Kubinyi azonban időközben meghalt s örökségében rendetlenség támadván, a láda a kéziratokkal együtt a rokonok kezére jutott, honnét teljesen nem került többé elő. Volt egy nyomtatásra kész mono-

grafiája a *Graculus carbo*-ról is, mely a hozzá való rézmetszetekkel együtt valószínűleg elégett, minthogy Petényi egy rokonánál maradt Pesten, kinél tűzvész pusztított. Töredékek azok, melyek hátrahagyott munkái közül meg lehetett menteni. A madarakra vonatkozó jegyzetek egy része báró Nyáry útján Herman Ottóhoz került, melyek közt a czinkékre vonatkozó részlet majdnem teljesen megvan. Nyomatásban eddig belőlük az *Oriolus galbulá*-ról írt jegyzetek jelentek meg, majd dr. Madarász Gyula a részlekről tett feljegyzéseket is kiadta német nyelven. A többi még feldolgozásra vár. Ornithológiánk fejlődése ügyében e helyen is hangoztatjuk, hogy bár teljesen közkinccsé lennének azok mihamarább!

Mikor a magyar orvosok és természetvizsgálók V-ik nagygyűlésüket 1845-ben Kolozsvárt tartották, Steiner Vilmos, dévai kamarai mérnök, egy maig is értékes munkát ismertetett, mely e nagygyűlés munkálataiban »Adatok Erdély ornithológiájához« címmel jelent meg. E műben a szerző, ki Petényiben tanítóját tisztelte, Erdély madarainak névjegyzékét tette közzé saját és néhány barátja megfigyelései nyomán. Az övé az érdem, hogy első volt, ki Erdélyben a tudományos ornithológiával foglalkozott. Elsorolásában 77 nemben 271 fajt számlál elő az előfordulás helye pontos feljegyzésével s a ritkább fajoknál egyéb megfigyeléseivel. Neki köszönjük a többek közt az első kiemertőbb adatokat a *Parus lugubris* előfordulásáról és életmódjáról hazánkban. A munkát az erdélyi madarak vonulásáról szerzett tapasztalatai rekesztik be. Irodalmi munkásságának későbbi gyümölcsei a nagyszabedű term. tud. társulat évkönyveiben jelentek meg.*

Erdélyben ez időben az ornithológia szép virágzásnak indult úgy, hogy míg a magyar részekben alig találkozott

* Nem lehet itt czéлом az egyes írók működésének teljes bibliografiai képét nyújtani, azért csak a főbb dolgozatok elsorolására szorítkozom.

Petényin kívül más, ki igazán tudományos alapon foglalkozott volna a madártannal: itt több és több buvár kezdett kilépni az irodalom terére is. 1856-ban Bielz Ede kiadta koszorúzott munkáját »Fauna der Wirbelthiere Siebenbürgens«, melyben a madártani részt Stetter dolgozta ki. 271 fajt találunk lakóhelyekkel felsorolva, többeknél leirással úgy, hogy e könyv némi-leg meghatározásokra is alkalmas s ezért becsét jelenleg is megtartá.

1861—62-ben az Erdélyi Múzeum-egylet évkönyveiben gróf L á z á r K á l m á n »Erdély madarainak jegyzékét« tette közzé, mely már 291 fajra emelkedett, de lakóhelyek híjján csak az ott fészkelők és ritkábban megjelenők vannak külön megjegyezve.

Minden tudománynak, ha az emberiség közös kincsét van hivatva képezni, át kell szívárognia a nemzet különböző rétegeibe. Nálunk ez ideig Petényi képviselte a tudományos madártant; ő tudta, mily ösvényen járjon, hogy tervezett munkáját állandó becsűvé tegye: a természetben, a nép közt kereste fel, mit a tudomány oltárára áldozott s így nemcsak azt, a nemzetet is szolgálta; tudományos és szórakoztató munkát kívánt adni a közönségnek. Gróf L á z á r K á l m á n, kinek működése most indult meg, szintén erre törekedett, de különbözőt Petényitől abban, hogy nála a költői és szórakoztató elem sokkal nagyobb mértékben van meg, mint az Petényinél lett volna, kinél e kettőt a tudomány komolysága inkább korlátozta volna. A madártan népszerűsítése tehát az a tér, melyen gróf Lázár az első és legkiválóbb jelenség. Hányt-vetett életének legnagyobb részét madártanunk ügyének szentelte; az a sok gáncs és irigység, mely életében környezte, most már elsimult, mert munkáját az utókor tárgyilagos szemmel nézheti.* Irodalmi munkássága

* Életrajzát és működésének méltatását l. »Emlékbeszéd gróf Lázár Kálmán fölött« Xantus Jánostól, Ért. a természettud. köréből. VI. 1875.

legtermékenyebb szakíróink közé emeli s dolgozatainak jellemvonása az a költőies, népszerű előadási mód, mely nem csupán a tények száraz felsorolásában áll, hanem a komoly cél mellett mulattat, szórakoztat s mintegy játszva igyekszik az olvasót a szárnyas világ életével és sajátságaival megismertetni. Kisebb munkái elszórva nevesebb heti- és napivagy szaklapjainkban, külföldi folyóiratokban jelentek meg, önálló legismertebb munkája pedig »A lég urai« rajzokkal érdekesítve 1864-ben hagyta el a sajtót. Nem tudományos rendszer-tani beosztást tart szem előtt, hanem ismerteti egy csoportban a fenyőrégió madarait, a havasok, rétek, erdők, mocsarak madarait, tehát a vidék jellemző madaréletét veszi alapúl. E külön felfogását megértjük, ha a mű előszavát végig olvassuk: »... azon cél lebegett előttem, hogy velem hason gondolkozású férfakkal egyetemben törekedjem a természettudományok hazánkban népszerűsítésére«. Említett munkája mellett legnagyobb elismerést aratott »A szabad természetből« című könyvével, melyben megkapó képeket rajzol a madárvilág életéből és működéséből. Utolsó éve alatt írta »Természeti tanulmányok«, »Hasznos és kártékony állatainkról«, »Fenn a légben, lenn a földön« című munkáit s kéziratban hagyta özvegyénél »Monographia a saskeselyüről«, »Magyarország gerinczes állatai I. köt.«, »Ósidő és jelenkor«, »Téli virány« címűeket.

Az 1850-ik évben életbe lépett a nagyszabedű »Verein für Naturwissenschaften«, melynek folyóirata, valamint az 1859-ben keletkezett Erdélyi Múzeum-egylet évkönyvei, szolgálatjára állottak ornithológusaink munkálkodásának. Az előbbiben Bielz Ede-től jelent meg egy érdekes dolgozat, melyben a *Charadrius morinellus*-t ismerteti mint új fajt faunánkban, majd Hausmann Vilmos közölt számos ismertetéseket egyes madarainkról, a mik főleg biológiai tekintetből értékesek. Ugyancsak itt közöltettek Erdély ornisát szorosán

érdeklő dolgozatok Froniustól, Jickeli Károlytól (Phalaropus hyperboreus in Siebenbürgen erlegt), Heinrich-től (Limicola pygmaea és Phalaropus cinereus) Guist-től (Naturgeschichte des grauen Geiers). Utóbbiban szintén számos idevágó dolgozatot találunk, melyek magyarul levén írva, a műnyelv tisztázásához is hozzájárultak. Herman Ottó a társulathoz kerülvén, szorgalmasan vizsgálta Erdély ornisát; megfigyeléseinek számos dolgozatot köszönünk s lényeges gyarapodásokat Erdély ornithológiájában. Ő volt az első, ki a madárvonulást a Mezőségi tavakon tüzetesen megfigyelte; irodalmunkban e műve pontos részletező adatok tekintetében kiváló helyet kér magának. Később Kolozsvárt odahagyva, a magyar nemzeti múzeumhoz került, hol, a pókokról írandó nagy munkájához készülvén, csak időközben bocsátott közre egyes madártani cikkeket a »Természettudományi Közlöny«-ben, majd az ő szerkesztette »Természettudományi Füzetek«-ben.

Csató János, jelenleg Alsó-Fehérmegye alispánja, már az ötvenes években kezdett madarakat gyűjteni, majd az irodalom terére lépni. Csató nemcsak a gyűjtés terén, hanem tekintélyes számú tudományos munkáival szolgálta meg a madártant s a Királyhágón túl fekvő részek madártani ismeretét jócskán bővítette. Nagyobb munkái közül legyen megemlítve: »A Retyezát helyviszonyi és természetrajzi tekintetben«, »A Strigy mellékének és mellék-völgyeinek természetrajzi leírása«, »A Székásvölgy flórája és madárfaunája«, Ueber den Zug, das Wandern und die Lebensweise der Vögel in den Comitaten Alsó-Fehér und Hunyad«. Számos biológiai, elterjedési adatot közölt a Gypaetus barbatusról, Parus lugubrisről, Phalaropus hyperboreusról, Locustella luscinioidesről, Pyrrhula majorról, Milvus regalis és aterről, Scops Aldrovandiról, Aquila naeviáról, Lanius majorról, felfedőzte Erdélyben az *Alauda leucoptera*-t, *Lanius Homeyeri*-t s *Lanius*

excubitor fészket és tojásait. A megfigyelő állomások létesültével Czzynek Ede és Hausmann Vilmos mellett az ő megfigyeléseit is ott találjuk az első évi jelentésben.

1882-ben Hunyadmegye területén előforduló madarak névjegyzékét Buda Ádám ismertette, mely Csató hasonló munkájával egybevetve, e megye ornisát jelentékenyen megvilágítja.

A külföldi szerzők közül legjelentősebb munkát Danford és Harvie Brown nyújtottak Erdély ornisáról, kik hosszabb ideig tartózkodván itt, felhasználva az egész irodalmat saját megfigyeléseikkel együtt 1875-ben az »Ibis« folyóiratban tették közzé az Erdélyben eddig észlelt madarak jegyzékét, megjelölve azok előfordulási helyét is, ily címmel: »The Birds of Transsylvania«.

Az ornithológiai munkásság tanulmányi alapját a gyűjtemények képezvén, elengedhetetlenek tartom ezek ismeretetését is. Az első, ki Erdélyben madarakat gyűjtött s a kitömésre másokat is megtanított, Stetter volt. Gyűjteménye java részét a harminczas és negyvenes években szerezte; halála után a nagyszebeni természettudományi társulat vette meg, melynek jelenleg is zömét képezi. Azóta azonban Jickeli és Kima Kovits ajándékaival is szaporodott, s mai nap mintegy 400 nemből 1200 fajt számlál állománya. Nevezetesebb erdélyi példányok: *Syrnium uranense*, *Eudromias morinellus*, *Numenius tenuirostris*, *Phalaropus hyperboreus*, *Thalassidroma pelagica*, *Pelecanus crispus*, *Totanus fuscus*, *Muscicapa parva*, *Lestris parasitica*.

Stettertől Buda Elek, Dr. Knöpfler és Wagner megtanulván a kitömést, szintén madárgyűjteményeket szereztek; Zeyk Miklós is a nagyenyedi kollégiumnak szép madárgyűjteményt szerzett. E gyűjtemények több száz példányból állottak, de a szabadságharcz viharaiiban az oláhok és oroszok pusztításának áldozatul estek. Wagner madarai megmenekültek az enyészettől s tulajdonosukkal Hátszeg-

ről Hódmezővásárhelyre kerültek az ottani iskolához. Ebben volt egy *Neophron percnopterus*, melyet Wagner a Retyezátból pelyhes korában hozott és maga nevelt fel.

Az ötvenes években kezdett el Csátó János gyűjteni, melyet maig folytatva, gyűjteményét az ország leggazdagabb magángyűjteményévé tette. Gyűjteménye 1200 európai és 300 külföldi madárpéldányt számlál s kivált Erdély ornisanak híu képét nyújtja, s az itt előkerülő madarak fajait hitelesíti. Ritkább példányai: 2 darab *Gypaëtus barbatus*, *Poecile lugubris*, *Locustella fluviatilis* és *luscinioides*, *Pallasia sibirica*, *Phalaropus hyperboreus*, *Haemantopus ostralegus*, *Oidemia fusca*, *Sterna anglica*, *Anthus cervinus*, *Xema minutum*, *Cygnus musicus*.

Ugyanez idöben veté meg gyűjteménye alapját gróf Lázár Kálmán, mely Erdély legnagyobb gyűjteménye volt s 2000 madárból (számos külföldi) és 8000 tojásból állott. Bérloi vigyázatlanságából sok elpusztult belöle; a maradékot a dévai főreáliskola vette meg, néhány példány kivételével, melyek a nemzeti múzeumba kerültek.

Az Erdélyi Múzeumegylet madárgyűjteményét Herman Ottó állította fel nagyrészt eredeti, Erdélyben szerzett példányokból. Nevezetesebb erdélyi példányok: *Gypaëtus barbatus*, *Anthus cervinus*, *Syrnium uralense*, *Corydala Richardi*, *Calamoherpe melanopogon*, *Erismatura leucocephala*, *Colymbus glacialis*, *Pelecanus onocrotalus*.

Buda Ádám 1860-ban Réán fogott a madárgyűjtéshez s eddig körülbelül 500 darabot hozott össze.

Az 1200 darabból álló Hohenberg-féle gyűjtemény, melyben több ritka példány is volt, eladatott s az országon kívül van. A kisebb gyűjtemények közül említendő a brassói gimnázium 3—400, majd Ridel-y-é 400 példánnyal, melyben 3 darab *Gypaëtus barbatus* is van.

Így áll a madártan sorsa a Királyhágón túl.

A Királyhágón innen Petényivel egyidöben s utánna is többen foglalkoztak ugyan a madártannal, de tudományos színvonalon mégis sokkal kevesebben művelték mint Erdélyben.

1848-ban jelent meg Reisinger János »Állattan a gerinczesekről« című munkája, melynek első kötete tárgyalja az emlösöket és a madarakat. Élénk emlékezetben lévén Bugát »szóhalmaza«, a szerző elnevezések tekintetében öt követte ugyan, de a fajok synonymjainak ismertetésével determináló ornithológiai irodalmunkon mégis lendített.

1853-ban Hanák bocsátotta közre »Az emlösök és madarak képes természetrajzát«. Képei használhatatlanok, saját elnevezései rosszak, de említi Földi elnevezéseit is. Leírja a madarak szervezetét, életműködését s azután Cuvier rendszerében — egynémely csekély változással — letárgyalja a honi és a nevezetesebb külföldi madarakat is. Munkája ornithológiai tanulmányozásokra ma is használható.

1856-ban Kornhuber András pozsonyi reáliskolai tanár ez iskola értesítőjében kiadta összegezö munkáját német nyelven Magyarország madarairól; Kornhuber tevékeny részt vett a pozsonyi »Verein für Naturkunde« szervezésében s az ornithológiára vonatkozó több adatot és közleményt adott e társulat évkönyveiben.

Gróf Lázár K. munkáit kivéve, ez idöszakban majdnem napjainkig, egynémely tankönyvet leszámítva, teljesen a helyi faunákat érdeklö enumerációs irodalom uralkodik madártanunk terén s nem találkozott senki, ki Petényi félben maradt munkáját folytatta és összegezö, általános érdekü művel gazdagította volna szakunkat.

A helyi faunák kibuvárlása közt legtöbb figyelem — a melynek irodalmi maradó eredménye van — a Fertö tavának jutott. Jukovits Antal apátfalvi plébános, már az ötvenes években összegyűjté — a mennyire egy tóságot kiaknázni lehetett — az itt megforduló

madarakat s 1864—65-ben a pozsonyi természettudományi társulat évkönyvében közzé is tette, mely teljesen hiteles jegyzék alapján több igen ritka, hazánkban talán azóta sem észlelt fajokról bírnak tudomással. Jukovits munkáját folytatta Faszl István sopronyi benedekrendű tanár a nyugoti, s báró Fischer Lajos a keleti partokon. Előbbi »Sopron madarait« úgy mint Jukovits is, lakóhelyekkel, a vonulásra vonatkozó jegyzetekkel az ottani főgimnázium 1882/3. évi értesítőjében tette közzé (255 faj), báró Fischer pedig számos dolgozattal főleg a »Hanság« madáréletét világosította meg. Ugyancsak a pozsonyi természettudományi társulat évkönyvében jelent meg Nagy József-től »Die Vögel der Unter-Neutraer Gespanschaft«, majd Ebenhöch Ferencz-től »Die Vögel des Koronczóer Weichbildes«. Délmagyarország madárvilágát a délmagyarországi természettudományi füzetekben Dr. Kuln Lajos »Die Vögel Südungarns« címen ismertette. Számos munkás közül a hetvenes évek vége felé Dr. Madarász Gyula, Lakatos Károly és Dr. Lovassy Sándor emelkedik ki.

Madarász 1884-ben megalapítván »Zeitschrift für die gesammte Ornithologie« című folyóiratát, a külföld figyelmét nagy mértékben honi ornitológiánk felé fordítá. Folyóirata internacionális alapon állva, a tudományban elfogadott minden nyelvű és a világ bármely vidékét érdeklő ornitológiai dolgozatokat közölt. A füzetekhez mellékelt képek, melyeket többnyire maga a szerkesztő festett, e tekintetben a legjobbakkal közé tartoznak.

Lakatos Károly egyike legtermékenyebb madártani íróinknak. A madárvilág életét, elterjedését, jellemzését ismertető, nemzeti felfogásból induló munkái a »Vadászlap«-ban, a gróf Kreuth szerkesztette »Szemlé«-ben, »Természettudományi Közlöny«-ben jelentek meg. Az orvmadarak életét kiváló tanulmánya tárgyává tévén, 1882-ben kiadta »Magyarország nappali orvma-

rai« című művét, mely bizonyára hézgapótló irodalmunkban. Sajtó alatt van egy monografiája; »Nemes szalonkafajaink és vadászatuk.«

Dr. Lovassy Sándor biológiai, tojástan dolgozataival, majd nagyobb, a tudományos akadémia megbízásából írt faunisztikai munkáival »Adatok Gömör-megye madárfaunájához«, »Adalékok Magyarország ornitológiájához« stb. törekedett ornitológiánk ügyét előbbre segíteni. Újabban a műnyelv megállapításán is fáradozott. Ő is az orvmadarakat tanulmányozza leginkább s készülében van monografiája honi ragadozó madarainkról.

Gyűjteményeink az erdélyiekkel szemben inkább sokaságukkal, mint gazdagságukkal tűnnek ki. Majdnem minden nagyobb tanintézetünk szertett ilyenre; ezek közt a soproni főgimnáziumé és a pozsonyi kir. főgimnáziumé kíván említést. Elsőben ritkább fajok: *Anthus cervinus*, *Licostella luscinioides* és *fluviatilis*, *Tichodroma muraria*, *Lestris pomarina* és *L. parasitica*, *Cygnus olor*, a másodikban pedig megjeljük az egyedüli magyar példány *Cursorius gallicus*-t, mely Bőösön (Csallóközben) 1882-ben lővetett. Jukovits gyűjteménye halála után a győri káptalan birtokába származott; ebben voltak *Buteo ferox*, *Motacilla lugubris*, *Phalaropus hyperboreus*, *Charadrius morinellus*, *Squatarola helvetica*, *Cinclus* interpres s más ritkaságok.

A társulatok közül a pozsonyi, tencsényi, délmagyarországi természettudományi társulatok szereztek gyűjteményeket; majd felállította a Magyarországi Kárpátgyűjtemény a »Kárpáti múzeum«-ot Poprádon, a Felkai Tatra-múzeumegylet a »Tatra-múzeum«-ot Felkán, s a Felső magyarországi múzeumegylet 200—300 darabot számláló madár-gyűjteményét Kassán. A »Kárpáti múzeum«-ba került Dr. Mihalovits hagyatékából 4 példány azúr-czinke (*Parus cyanus*)*, melyek egyedüli honi példák.

* Egy példány a nemzeti múzeum gyűjteményében van.

nyok. Említésre méltó az árva-váralyjai uradalmi múzeum madárgyűjteménye is.

Idegen ornithológusok közül, kik hazánk érdekes ornisát tanulmányozták és szintén hozzájárultak szakunk fejlesztéséhez, becses adatokat szolgáltattak: Rezső trónörökös ő fensége, ki Brehm Alfred-del és Homeyerrel a Dunát utazta be madártani célok-ból, Temminck, Heckel, a két Natterer, Landbeck, Rosenhauer, Letsch, ki a Szerémséget és Bánságot buvárolta át, Naumann,

schmidhoffeni lovag Tschusi és Hodek.

Jelenlegi ornithológiai irodalmunk fő feladata az eddig gyűjtött anyagot feldolgozni, ismereteinket összegezni s a nemzetnek közkincsévé tenni. A Természettudományi Társulat, mely megalakulásával lendületet adott az összes természettudományoknak, bizonyára ennek a feladatnak akart legalább részben megfelelni, mikor Herman Ottót egy általános ornithológia megírására megbízta.

CHERNEL ISTVÁN.

TERMÉSZETRAJZI IRODALMUNK ÉRDEKÉBEN.

Természethistóriai magyar irodalmunknak az a része, a melyet »tudományos« jelzővel szoktunk illetni, három főszempontból szólítja ki a vele való foglalkozást, ú. m. az irány, a terjedelem s végre azon hatás szempontjából, a mellyel a magyar társadalom közmívelődésére hat.

Főképen az első és a harmadik szempont érdemel figyelmet, a mennyiben szervesen összefüggő; a második szempont kevésbé lényeges, még pedig azért, mert lehet valami tudományág irodalma nagy terjedelem mellett merőben hatás nélkül való s lehet a terjedelem aránylag csekély, de a benne kifejtett helyes irány nagy hatást szülhet.

Legyen szabad, természethistóriai irodalmunk állattani részével foglalkozva, azt a felállított szempontokból általánosan megírálni.

Tagadhatatlan tény, hogy állattani irodalmunk a legújabb időben lendületet vett, terjedelem szerint megnövekedett; az is tagadhatatlan, hogy a lendület javarésze, leíró irányzat mellett, faunisztikus, s hogy e mellett a tulajdonképeni tudományos állattan, a zootomia, csak a legutóbbi időben válik érezhetővé.

A magyar tudományos Akadémia harmadik osztályának munkálatai és megbízásai, a Kir. M. Természettudo-

mányi Társulat kiadványai, a magyar nemzeti múzeum természetrajzi osztályainak közlönye s más források a mondottakat világosan bizonyítják.

Vannak monografiáink az Orthopterákról, a Lygaeidákról, a pókokról stb.; vannak seregszámra enumerációink; vannak nagy számmal új fajokat leíró disszertációink; legtöbbjének tudományos becse kétséget nem szenved, sőt nem egyről az is kimutatható, hogy az állattan tudományának egyetemébe befolyt; mind ez a tudomány érdekének szempontjából mindenesetre becses.

De elgondolva, hogy nekünk, magyarokul, mint minden más nemzetnek is, a tudomány egyetemességén kívül, mely az emberiség közös feladata és célja, még külön feladatunk is van, t. i. a magyar nemzet közmívelődésének fejlesztése; elgondolva, hogy nyelvünk teljes elszigeteltségénél fogva a közmívelődés minden lényeges tényezőjét a magunk erejéből kell kiteremtünk, tehát a legnagyobb gondtal kell megválogatnunk az irányt; ezeket elgondolva: önként felmerül előttünk a hatás kérdése, a mellyel állattani irodalmunk a nemzet közmívelődését előmozdítja.

A hatást teljes elfogulatlansággal kutatva, arra a szomorú tapasztalatra kell jutnunk, hogy újabbkori magyar

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.